אֶלָּא, רַבִּי יוֹנָתָן רַבָּךְ לֹא כָּךְ אָמַר: [ו]רְאוּיָה הָיְתָה בְּכוֹרָה לָצֵאת מֵרָחֵל, דִּכְתִיב: "אֵלֶּה תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף", אֶלָּא שֶׁקְּדַמְתָּהּ לֵאָה בְּרַחֲמִים, וּמִתּוֹךְ צְנִיעוּת שֶׁהָיְתָה בָּהּ בְּרָחֵל הֶחֱזִירָהּ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לָהּ. מַאי קְדַמְתָּהּ לֵאָה בְּרַחֲמִים? דִּכְתִיב: "וְעֵינֵי לֵאָה רַכּוֹת", מַאי "רַכּוֹת"? אִילֵימָא רַכּוֹת מַמָּשׁ, אֶפְשָׁר? [ז]בִּגְנוּת בְּהֵמָה טְמֵאָה לֹא דִּבֵּר הַכָּתוּב, דִּכְתִיב: "מִן הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִן הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אֵינֶנָּה טְהֹרָה", בִּגְנוּת צַדִּיקִים דִּבֵּר הַכָּתוּב?! אֶלָּא אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר: [ח]שֶׁמַּתְּנוֹתֶיהָ אֲרוּכּוֹת. רַב אָמַר: לְעוֹלָם רַכּוֹת מַמָּשׁ, וְלֹא גְּנַאי הוּא לָהּ, אֶלָּא שֶׁבַח הוּא לָהּ; [ט]שֶׁהָיְתָה שׁוֹמַעַת עַל פָּרָשַׁת דְּרָכִים בְּנֵי אָדָם שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים: שְׁנֵי בָנִים יֵשׁ לָהּ לְרִבְקָה, שְׁתֵּי בָנוֹת יֵשׁ לוֹ לְלָבָן, גְּדוֹלָה לְגָדוֹל וּקְטַנָּה לְקָטָן. וְהָיְתָה יוֹשֶׁבֶת עַל פָּרָשַׁת דְּרָכִים וּמְשָׁאֶלֶת: גָּדוֹל מַה מַּעֲשָׂיו? — אִישׁ רַע הוּא, מְלַסְטֵם בְּרִיּוֹת. — קָטָן מַה מַּעֲשָׂיו? — "אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים", וְהָיְתָה בּוֹכָה עַד שֶׁנָּשְׁרוּ רִיסֵי עֵינֶיהָ. וְהַיְינוּ דִּכְתִיב: "וַיַּרְא ה' כִּי שְׂנוּאָה לֵאָה", מַאי שְׂנוּאָה? אִילֵימָא שְׂנוּאָה מַמָּשׁ, אֶפְשָׁר? בִּגְנוּת בְּהֵמָה טְמֵאָה לֹא דִּבֵּר הַכָּתוּב, בִּגְנוּת צַדִּיקִים דִּבֵּר הַכָּתוּב?! אֶלָּא רָאָה הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שֶׁשְּׂנוּאִין מַעֲשֵׂה עֵשָׂו בְּפָנֶיהָ — "וַיִּפְתַּח אֶת רַחְמָהּ".

[י]וּמַאי צְנִיעוּת הָיְתָה בָּהּ בְּרָחֵל? דִּכְתִיב: "וַיַּגֵּד יַעֲקֹב לְרָחֵל כִּי אֲחִי אָבִיהָ הוּא וְכִי בֶן רִבְקָה הוּא", וַהֲלֹא בֶּן אֲחוֹת אָבִיהָ הוּא! אֶלָּא, אֲמַר לָהּ: מִינַּסְבַתְּ לִי? אֲמַרָה לֵיהּ: אִין, מִיהוּ אַבָּא רַמָּאָה הוּא וְלָא יָכְלַתְּ לֵיהּ. אֲמַר לָהּ: מַאי רַמָּאוּתֵיהּ? אֲמַרָה לֵיהּ: אִית לִי אֲחָתָא דְּקַשִּׁישָׁא מִינַּאי, וְלָא מְנַסְּבָא לִי מִקַּמַּהּ. אֲמַר לָהּ: [יא]אָחִיו אֲנִי בְּרַמָּאוּת. אֲמַרָה לֵיהּ: וּמִי שָׁרֵי לְהוּ לְצַדִּיקֵי לְסַגּוּיֵי בְּרַמָּאוּתָא? — אִין, "עִם נָבָר תִּתָּבָר וְעִם עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל". מָסַר לָהּ סִימָנִין. כִּי קָא מְעַיְּילֵי לָהּ לְלֵאָה, סָבְרָה: הַשְׁתָּא מִיכַּסְפָא אֲחָתַאי. מְסַרְתִּינְהוּ נִיהֲלָהּ. וְהַיְינוּ דִּכְתִיב: "וַיְהִי בַבֹּקֶר וְהִנֵּה הִיא לֵאָה", מִכְּלָל דְּעַד הַשְׁתָּא לָאו לֵאָה הִיא?! אֶלָּא, מִתּוֹךְ סִימָנִים שֶׁמָּסַר לָהּ יַעֲקֹב לְרָחֵל וּמְסַרְתָּהּ לְלֵאָה, לָא הֲוָה יָדַע לָהּ עַד הַהִיא שַׁעְתָּא.

ב [יב]בָּעָא מִינֵּיהּ אַבָּא חֲלִיפָא קָרוֹיָא מֵרַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא: בִּכְלָלָן אַתָּה מוֹצֵא שִׁבְעִים, בִּפְרָטָן אַתָּה מוֹצֵא שִׁבְעִים חָסֵר אֶחָד! אֲמַר לֵיהּ: תְּאוֹמָה הָיְתָה עִם דִּינָה, דִּכְתִיב: "וְאֵת דִּינָה בִתּוֹ". — אֶלָּא מֵעַתָּה, [יג]תְּאוֹמָה הָיְתָה עִם בִּנְיָמִן, דִּכְתִיב:

הוה לו להטעותו ולא משל אחרים! אלא ודאי משלו נתן לו, הן ממונו הן ברכות שבירכו מכולן, כגון ברכה שבירכו לאפרים ומנשה "וידגו לרוב" וגו' שאין עין רעה שולטת בהן, וכגון "מאל אביך ויעזרך" וגו' "תהיין לראש יוסף" וגו'. הלכך, מה שנתן בכורת ראובן ליוסף — טעם אחר יש בדבר. **אלא רבי יונתן רבך לא כך אמר** — כדאמרינן בכל דוכתא: אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן. **לצאת מרחל** — שתלד רחל את יוסף קודם שתלד לאה את ראובן, דליהוי יוסף ראשית אונו דיעקב. **שקדמתה לאה ברחמים** — בתפלה, לקמיה מפרש. **צניעות דרחל** — לקמיה מפרש. **רכות ממש** — עיניה נוטפות דמעה. **אפשר** — לומר כן? **והלא בגנות בהמה טמאה** — לא רצה הכתוב לדבר, אלא עקם שמונה אותיות, דכתיב "אשר איננה טהורה", דאיכא שלש עשרה אותיות, והוה מצי למיכתב "הטמאה" דליכא אלא חמשה אותיות. **בגנותן של צדיקים דבר הכתוב** — בתמיה. **אלא אמר רבי אלעזר כו'** — אליבא דרבי אלעזר לא אשכחן שקדמתה לאה ברחמים, אלא אליבא דרב. **ארוכות** — גדולות בכהונה ולויה. דלוי יצא ממנה, שממנו כהנים ולוים, ומלכות מיהודה. **ויפתח את רחמה** — היינו שזכתה לבכורה. **מסר לה** — יעקב סימנין לרחל, שאמר לו בלילה בשכבה. **בעא מיניה אבא חליפא קרויא מרבי חייא כו'** — משום דאיירי לעיל בבעיא דקראי דיעקב ובניו, נקט נמי להך בעיא הכא. **בכללן** — של ישראל כשבאו למצרים, אתה מוצא כתוב "כל הנפש (הבאה ליעקב) מצרימה שבעים", **ובפרטן** — כשהוא מונה אותן אחד אחד למעלה בפרשה, אי אתה מוצא אלא ששים ותשע עם יוסף ושני בניו, וכדכתיב בהדיא "כל נפש ששים ושש". ומבני לאה חסר, דכתיב בכלל דידה שלשים ושלש ובפרטם אי אתה מוצא אלא שלשים ושנים. **תיומה** — שנולדו ללאה שתי בנות בכרס אחד.

◆

תוספות

תיומה היתה עם בנימין — ובעלמא אמרינן: תיומה היתה עם כל השבטים.

אלא האם ר' יונתן רבך לא כך אמר, ופירש ענין זה באופן הזה: **ראויה היתה בכורה לצאת מרחל, דכתיב** [שנאמר]: **"אלה תולדות יעקב יוסף"** (בראשית לז, ב), שיוסף היה עיקר תולדותיו של יעקב, **אלא שקדמתה לאה ברחמים** (בתפילה), **ומתוך צניעות שהיתה בה ברחל החזירה הקדוש ברוך הוא לה** את הבכורה.

ומבארים: **מאי** [מה פירוש] **קדמתה לאה ברחמים? דכתיב** [שנאמר]: **"ועיני לאה רכות"** (שם כט, יז), ויש לשאול: **מאי** [מה פירוש] **"רכות"? אילימא** [אם תאמר] **רכות ממש**, שהיו נוטפות דמעות, וכי **אפשר** שלכך הכוונה? והרי אפילו **בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב, דכתיב** [שנאמר]: **"מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה"** (שם ז, ח), שהאריך הכתוב באומרו "אשר איננה טהורה" על מנת שלא לכתוב על הבהמה במפורש שהיא טמאה, **בגנות צדיקים דבר הכתוב? אלא אמר ר' אלעזר**: יש להבין "רכות" במשמעות ארוכות, לומר **שמתנותיה ארוכות**, שהמתנות שניתנו לשבטי לאה, כהונה (ללוי) ומלכות (ליהודה), נמשכות לדורות, שלא כמתנות שניתנו לשבטי רחל. **רב אמר: לעולם רכות ממש**, שהיו דומעות, **ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה; שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו** באים מארץ ישראל והיו **אומרים: שני בנים יש לה לרבקה** אחות לבן, **שתי בנות יש לו ללבן, גדולה** שבבנות תינשא **לגדול** שבבנים **וקטנה לקטן. והיתה יושבת על פרשת דרכים ומשאלת** (שואלת): **גדול מה מעשיו?** והיו אומרים לה: **איש רע הוא מלסטם** (גוזל) **בריות**, וכששאלה: **קטן מה מעשיו?** היו עונים לה: **"איש תם יושב אוהלים"** (שם כה, כז), **והיתה בוכה** על שתצטרך להינשא לרשע זה **עד שנשרו ריסי עיניה** מחמת הבכי, וזהו השבח במה שעיניה רכות. ומעירים: **והיינו דכתיב** [וזהו שנאמר]: **"וירא ה' כי שנואה לאה"** (שם כט, לא), **מאי** [מה פירוש] **שנואה? אילימא** [אם תאמר] **שנואה ממש**, וכי **אפשר** הדבר? והרי **בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב, בגנות צדיקים דבר הכתוב? אלא ראה הקדוש ברוך הוא ששנואין מעשה עשו בפניה** והוא הענין של "שנואה" — **"ויפתח את רחמה"** (שם).

וממשיכים בביאור דברי ר' יונתן: **ומאי** [ומה] **צניעות היתה בה ברחל? דכתיב** [שנאמר]: **"ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא"** (שם יב), ותמוה הדבר: וכי אחי אביה הוא? **והלא בן אחות אביה הוא! אלא** יש להבין "אח" האמור כאן במובן אחר. וכך היו מדברים ביניהם, **אמר לה: מינסבת** [תינשאי] **לי? אמרה ליה** [לו]: **אין** [כן], **מיהו** [ואולם] **אבא** שלי **רמאה** [רמאי] **הוא, ולא יכלת ליה** [תוכל לו]. **אמר לה: מאי רמאותיה** [מהי רמאותו]? במה הוא יכול לרמותני? **אמרה ליה** [לו]: **אית לי אחתא דקשישא מינאי** [יש לי אחות שמבוגרת ממני] **ולא מנסבא לי מקמה** [ישיא אותי לפניה]. **אמר לה: אחיו אני ברמאות**, והוא מה שאמר שאחי אביה הוא. **אמרה ליה** [לו]: **ומי שרי להו לצדיקי לסגויי ברמאותא** [והאם מותר לצדיקים להתהלך, להתנהג ברמאות]? ענה לה: **אין** [כן], פעמים מותר הדבר, ככתוב **"עם נבר תתבר ועם עקש תתפל"** (שמואל ב כב, כז). ומה עשה כדי שלא ירמה אותו לבן? **מסר לה** לרחל **סימנין** שידע על ידם שהיא זו שמשיאים לו לאשה. **כי קא מעיילי לה ללאה** [כאשר הכניסוה את לאה] לחופה, **סברה** [חשבה] רחל: **השתא מיכספא אחתאי** [עכשיו תתבייש אחותי] כאשר יגלה יעקב את המירמה. **מסרתינהו ניהלה** [מסרה אותם, את הסימנים, לה]. **והיינו דכתיב** [וזהו שנאמר]: **"ויהי בבקר והנה היא לאה"** (בראשית כט, כה), ויש לתמוה: **מכלל דעד השתא** [שעד עכשיו] **לאו** [לא] **לאה היא?! אלא, מתוך סימנים שמסר לה יעקב לרחל ומסרתה ללאה, לא הוה ידע לה** [היה יודע בה] **עד ההיא שעתא** [אותה שעה] שראה אותה בבוקר.

ב **בעא מיניה** [שאל אותו] **אבא חליפא קרויא מר' חייא בר אבא: בכללן** של יעקב ומשפחתו הבאים למצרים **אתה מוצא שבעים** ("כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים", בראשית מו, כז), **בפרטן** כשאתה מונה את שמותיהם (שם) **אתה מוצא שבעים חסר אחד! אמר ליה** [לו]: **תאומה היתה עם דינה, דכתיב** [שנאמר]: **"ואת דינה בתו"** (שם מו, טו). ש"את" לשון ריבוי ותוספת היא, והיא המשלימה למספר השבעים. חזר והקשה לו: **אלא מעתה**, לפי זה, גם **תאומה היתה עם בנימין, דכתיב** [שנאמר]:

מסורת הש"ס

ו. ראה ב"ר פ"ד ה. שם ת"א פ"ד ב. זהר ח"א קעו,ב.

ז. ראה פסחים ג,א. ב"ר פל"ב ד. ויק"ר פכ"ו א. במדב"ר פי"ט ב. תנחומא וישלח ט. שם חקת ד. שוח"ט פ"א. שם פי"ב. פסי"ר פי"ד.

ח. ב"ר פ"ע טו (בשינוי).

ט. שם טז.

י. מגילה יג,ב (בשינוי קל). כלה רבתי פ"ג.

יא. ב"ר שם יג (בשינוי).

יב. (השאלה) ב"ר פצ"ד ט. במדב"ר פ"ג ח. שם פי"ג כ. תנחומא במדבר טז. מדרש שמואל פל"ב.

יג. ראה ב"ר פפ"ב ח.

◆

גרסות

אלא רבי יונתן יש בכת"י ועוד: **רבי יונתן.**

ומתוך צניעות יש בכת"י: **ובשכר צניעות.**

אפשר בגנות בהמה טמאה יש בכת"י: **השתא בגנותה של בהמה.**

שמתנותיה ארוכות יש בכת"י: **שמתנותיה ארוכות, ארוכות בכהונה ארוכות בלויה ארוכות במלכות.**

על פרשת דרכים בני אדם יש בכת"י: **מבני אדם** ויש: **מעוברי דרכים.**

איש רע הוא יש בכת"י: **איש רשע הוא.**

אלא אמר לה מינסבת לי אמרה ליה אין מיהו אבא יש בכת"י: **אמרה ליה למאי אתית, אמר לה למינסב לך, אמרה ליה אבא.**

דקשישא מינאי ולא מינסבא לי מקמה יש בכת"י: **דקשישא מינאי ומעייל לה לגבך.**

בכללן אתה מוצא יש בכת"י: **בכללן של ישראל אתה מוצא.**

◆

החיים

שנשרו ריסי עיניה

נשירת ריסי העינים היא תוצאה מנזק שנתרחש לזקיקים שמהם צומחות השערות הללו. נשירה זו עשויה להיגרם על ידי דלקת בכלל, וכמו כן על ידי ריבוי דמעות, הגורמות (בשל חומרים שונים המצויים בדמעות מלבד המים) לדלקת כזו.

עיונים

בכורה לצאת מרחל שהרי אותה רצה יעקב לשאת מתחילה, ואם לא היה לבן מרמהו מן הסתם היה נולד יוסף קודם.

בגנות בהמה טמאה מבואר בגמרא (ובאריכות בראשית מסכת פסחים) שאם אין צורך מיוחד בדבר אין לו לאדם לומר דברים של גנאי או לשון שיש בה גנאי, וראוי אפילו להאריך בדיבור על מנת להימנע מלשון כזו. ולכן אין נראה שידבר הכתוב ויאמר שהיה צד כיעור בצדקת.

שמתנותיה ארוכות שנתן לבניה מתנות לויה וכהונה (מלוי) ומלכות (לדוד מבני יהודה), שהן מתנות שיש עליהן ברית שתתקיימנה לעולם (רגמ"ה ועוד). והעירו כי אף שניתנה גדולה גם לבניה של רחל (יוסף, יהושע, שאול, מרדכי, משיח בן יוסף) הרי כל אלה יש להם גדולה לזמן מסוים, ואינה נמשכת לדורות. וראה במהרש"א שפירש "ארוכות" במובן חשובות, כפי שמופיע בלשון חכמים בתלמוד מעין זה.

שני בנים יש לה לרבקה וכו' וכפי המפורש בספר בראשית רואים אנו כי במשפחת האבות היו משתדלים להתחתן עם קרובי המשפחה, ומשום כך היה נראה שאבן בני רבקה ישאו את בנות לבן (מהרש"א).

אילימא שנואה ממש וכן משום שנאמר "ויאהב את רחל מלאה" משמע שלא שנא את לאה, אלא שלא אהבה כמו את רחל. ועוד, שלשון "שנואה" היא לשון כללית, שהיא שנואה על הכל, ובוודאי לא התכוון הכתוב לכך.

אחיו אני ברמאות ואין הכוונה שכך עשה ללבן, שהרי מסירת הסימנים אין בה משום רמאות כלל, אלא שכבר ידע יעקב כיצד לקיים "עם עקש תתפל" עם עשו (עיון יעקב). והמאירי האריך בכך שבאמת הצדיק צריך להיזהר מכל צד של מרמה בעסקיו. ומכל מקום, כאשר הוא עומד מול בני אדם רמאים, מותר לו לעשות דברים כדי להתגונן מפני רמאותם, גם אם הדבר נראה מעט כרמאות, וכגון שכאשר הצד שכנגדו מפר את ההסכם אין הצדיק חייב לקיים את החלק שלו. וכעין זה כתב הריטב"א.

ובפרטן אתה מוצא וכו' הרשב"ם מוסיף שבכלל בני לאה מוצאים שלושים ושלוש נפש, ובפרטם יש רק שלושים ושתים. והעיר בעיון יעקב, כי מן המספר שבעים אין להקשות כל כך, שפעמים מונה הכתוב מספר עגול ושלם. אבל ההבדל בין שלושים ושלוש ושלושים ושתים אינו ניתן להסבר זה.